

Pásztor Gyöngyi

„KOLOZSVÁRI MULTIKULTURALIZMUS”

A Babes-Bolyai Tudományegyetem, mint multikulturálisnak definiált intézmény

Tanulmányomban a multikulturalizmus fogalmára kívánok reflektálni, annak különböző értelmezéseit vázolni, lévén egy olyan sajátos értelmet nyert fogalom, amely a romániai politikai és közéleti szférában gyakran jelentkezik a kisebbség-többség viszonyról való beszédmódban. Románia esetében igazi virágkora – véleményem szerint – az 1996–2000 közötti időszakban volt megfigyelhető, ekkor a román kormánynak az RMDSZ is tagja volt, mely politikai szervezet magát elsősorban kisebbségi és érdekvépképviseleti szövetségként definiálja. Továbbá a fogalom használata egyre gyakoribb a szigorúan értelmezett politikai szférán túl is, például oktatási intézmények esetében, mint a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem, amely önmagát multikulturális egyetemként deklarálja, és amelynek Chartája első soraiban áll az a tétel, hogy az egyetem „multikulturális intézmény” (Charta UBB, 3.6 paragrafus).

Tanulmányom első részében a multikulturalizmus fogalmának elméleti hátterét kívánom körüljárni, második részében esettanulmányként a Babes-Bolyai Tudományegyetem – mint önmagát multikulturálisnak definiáló intézmény – példáját (!) kísérlem meg leírni. Azért tartom fontosnak a fogalom elméleti vonatkozásainak részletesebb bemutatását, mert a fogalom használatát illetően a politikai és közéleti szereplők részéről konszenzushiány érzékelhető.

Az etnikai és kulturális diverzitás nem új jelenség, és nem csupán Romániára jellemző: etnikailag vagy kulturálisan homogén államok szociológiai szempontok szerint nem léteznek, még akkor sem, ha némelyek hivatalosan is ezt hangsúlyozzák magukról. Eviszonylatban a példák nagyszámúak lehetnek, ilyenek a volt szovjet birodalom tagállamai, ex-Jugoszlávia tagállamai, Ciprus, Németország és nyilván az Amerikai Egyesült Államok, mely magának a fogalomnak is a születési helye (Péter, 1999, 14).

Ahhoz, hogy a multikulturalizmus fogalma tisztázható legyen, előbb a multinacionális (*multi-national*) és a többetnikumú (*multi-ethnic*) állam fogalmát kell meghatározni. Ehhez pedig a nemzeti kisebbség és az etnikai csoport fogalmának meghatározása szükséges. Kymlicka szerint nemzeti kisebbségnek tekinthetők azok az etnokulturális közösségek, amelyek különböző történelmi változások során kerültek kisebbségi helyzetbe (Kymlicka, 1995). Jellemző rájuk, hogy a többséggel párhuzamos társadalmakat próbálnak építeni és autonómiára törekszenek. Megfigyelhető ezen kisebbségek esetében, hogy többé-kevésbé kiépített intézményrendszerrel rendelkeznek, saját nyelvük és kultúrájuk van, azt a területet pedig, ahol élnek, szülőföldjüknek tekintik. Ezzel szemben – de ugyanarra a földrajzi egységre vonatkoztatva – az imigránsok, akiknek az elsődleges célja, hogy beilleszkedjenek a többségi társadalomba és ezzel elnyerjék az állampolgársággal járó elonyöket, etnikai csoportnak tekinthetők (Kymlicka, 1995). (Továbbá vö. Az Európa Tanács 1201 sz. Ajánlását.)

E szerint azok az államok, amelyeknek keretében nemzeti kisebbségek élnek, multinacionális államnak nevezendők, azok pedig, amelyek nagyszámú imigránst fogadnak be, többetnikumúnak tekinthetők. A kettő között a különbség az „in-group” és az „out-group” közti viszony történelmi, jogi, illetve aspirációs vonatkozásai különbözőségeiből adódik. Kymlicka szerint a multinacionális államok, ahol nemzeti kisebbségek is élnek, nem tekinthetők nemzetállamoknak.

Mindkét típus példájával találkozhatunk úgy a történelem folyamán, mint napjainkban, akár a nyugati fejlett, a fejlődő, vagy harmadik világbeli országokban. Ennek a tipológiának megfelelően, a kymlickai modell szerint az Amerikai Egyesült Államok is multinacionális ország, hiszen a többségen kívül – protestáns, angol anyanyelvű fehérek – olyan kisebbségek – afroamerikaiak, latinók, oshonos amerikaiak, Puerto Ricó-iak, ázsiai amerikaiak – élnek területén, amelyek bizonyos történelmi folyamat következményeként kerültek kisebbségi helyzetbe, de szülőföldjüknek tekintik azt a földet, ahol élnek. Ez a társadalmi berendezkedés természete folytán lehetséges, amelynek az alapja a szabad identitásválasztás és ápolás gyakorlata. Kymlicka tehát úgy véli, hogy a liberalizmus képes arra, hogy megoldja az etnokulturális egyenlőség kérdését, anélkül hogy lemondana az egyéni szabadság elvével (Kymlicka, 1995).

E tipológiának megfelelően Hollinger a multikulturális politikának két típusát különbözteti meg: a pluralista és a kozmopolita multikulturalizmust. Míg a pluralista modell az egyént a kollektív jogok alanyának tekinti, a kozmopolita modell az egyéni jogokra alapoz, hiszen a különböző közösségek közötti határok változást szenvedhetnek. A pluralista multikulturalizmus tiszteletben tartja a történelem által áthagyományozott határokat, ezeket próbálja meg intézményesíteni, míg a kozmopolita modell az etnikumok közötti határok dinamikáját tartja jellemzőnek (Hollinger, id. Kymlicka, 1995).

Joseph Raz szerint a multikulturalizmus nem más, mint egyike másásra adott liberális válaszoknak (Raz, 2000, 7). Értelmezésében a liberalizmus háromféleképpen válaszolt a különféleség jelenségére. Reakciója, ha úgy tetszik, háromlépcsős. Az egyik és első válasz az, amit toleranciának neveznek. Eszerint a kisebbségek úgy élnek, ahogyan akarnak, nem tekintjük őket bunözöknek, amíg nem kerülnek összeütközésbe a többség kultúrájával. Ez azt is jelentheti, hogy a többség korlátozza őket a nyilvános terek és a média használatában, gyakran minden tevékenységet a saját forrásaikból kell finanszírozniuk. A második lehetséges válasz az egyéni jogokat hangsúlyozza minden megkülönböztetéssel szemben. A meg nem különböztetés joga jóval messzebb megy, hiszen ebből következik, hogy a többség többé nem zárhatja ki a kisebbség tagjait az iskolából, lakóhelyről, a szigorúan vett meg nem különböztetés értelmében az ország közszolgáltatásai, az oktatási rendszer, a gazdaság és politika nem a többség kizárólagos tere, hanem a társadalom minden tagjának közös tulajdona.

A harmadik lehetséges válasz a másásra a multikulturalizmus támogatása. Raz szerint a multikulturalizmus azokban a társadalmakban alkalmazható, ahol több szilárd kulturális közösség él, amelyek mind képesek a fennmaradásra és törekednek is rá. Nem alkalmazható olyan társadalmakban, ahol sok a bevándorló és nem akarják megőrizni saját identitásukat, vagy olyan kultúrák esetében, amelyek elvesztették képességüket az önfenntartásra (Raz, 2000, 8). A multikulturalizmus politikája abban különbözik a „meg nem különböztetéssel” szemben, hogy az emberi jogokra támaszkodik, hisz abban, hogy egy kulturális csoport boldogulása a tagjai egyéni szabadságától és személyes boldogulásától függ. E felfogás szerint a multikulturalizmus megköveteli, hogy a politika ismerje el a társadalomban létező összes kulturális közösség egyenrangúságát. Nem lehet szó többé „kisebbségi problémáról” vagy a többség kisebbség iránti toleranciájáról, illetve intoleranciájáról. A politikai közösség és állam különböző közösségekből áll, és egyiknek sem a tulajdona. De ez nem a legelterjedtebb gyakorlat. A multikulturalizmus tagadása a mai nyugati társadalmakban nemhogy megőrizte volna a liberális ideálokat, hanem torzuláshoz vezet(ett), ahhoz a jelenséghez, ami szupermarket-liberalizmusként ismert (Raz, 2000, 9).

Péter László a másság megközelítésének és kezelésének szintén három módját különbözteti meg: *demográfiai – leíró, ideológiai – normatív*, illetve *politikai – programatikus* (Péter, 1999, 13). A demográfiai – leíró perspektíva önmagában fogadja el a másságot, elismeri a nyelvi, etnikai, kulturális különbségeket, a hangsúly viszont nem magán a sokszínűség realitásán van, hanem ezek reprezentációin. A különbségek természetesként értelmeződnek, ami viszont bizonyos strukturális különbségeket legitimál, amit a társadalom egy része legitimként fogad el (Aung id. Péter, 1999, 18). (Például a feketék eltérő borszínük miatt „másak” s ez a másság az alapja marginális helyzetüknek – feketék, másak, tehát jogosan szegényebbek, sőt szegényeknek is kell lenniük. Ugyanez a romákkal kapcsolatosan is megfigyelhető.)

Az ideológiai – normatív megközelítés szerint a multikulturalizmus elméleti keretet ad az etnikai és kulturális különbségek kezelésére a politikai elitnek. Ebben az esetben a politika célja tulajdonképpen az asszimiláció megfékezése, hiszen mindenféle különbözőséget önmagában értéknek tekint. A társadalom kohézióját ez esetben az olyan közösen vallott értékek adják, mint a jogszerűség vagy az általános emberi jogok tiszteletben tartása (Macquaire id. Péter, 1999, 19.). Ebben az esetben a multikulturalizmus a másság és sokszínűség politikájának az elmélete.

A harmadik paradigma tulajdonképpen azokra a cselekvésekre utal, amelyek a diverzitás szellemében történnek. Atulajdonképpen cselekvések skálája kiterjedt, tág történelmi és társadalmi kontextusban értelmezendő (Troy, id. Péter, 1999, 20.). Ebben az esetben a multikulturalizmusnak fontos szerepe van az oktatási rendszerben, mint egy sajátos oktatási programnak, amely elismeri és promoveálja a másságot az egyenlo esélyek biztosításának érdekében.

Egy másik megközelítés szerint Stanley Fish a multikulturalizmusnak két típusát különbözteti meg a *butik-multikulturalizmust* és az *erős multikulturalizmust* (Fish, 1999).

A butik-multikulturalista nem veszi komolyan annak a kultúrának a legbelső értékeit, amelyet tolerál, hiszen ezeket nem a legbelsőbb értékeknek tekinti, hanem a lényegre rakódott külszínnek. Lehet, hogy egyesek különbözőképpen öltözködnek, másként imádkoznak, vagy nem imádkoznak, másként beszélnek, különbözőképpen udvarolnak, de az emberi lényben van valami, ami mindannyiunkban közös, és ez az identitásunk legbelső magja. A butik-multikulturalizmus a nemzeti éttermek, hétfégi fesztiválok, a mássággal való flörtölés multikulturalizmusa, jellemző rá a felszínes és látszólagos kapcsolat. A butik-multikulturalisták elismerik ugyan más kultúrák létjogosultságát, de mindig megállnak azon a ponton, ahol azok valamely központinak tekintett értéke sérti a „kulturált viselkedés”-nek titulált – és a butik-multikulturalista által vallott – kánonjait. Szívesen tekint meg indián vallási szertartásokat, és ezeket szabadon gyakorolhatónak tartja, de visszariad akkor, amikor állatokat áldoznak fel vagy tiltott kábítószereket használnak (Fish, 1999).

Úgy vélik tehát, hogy a kulturális különbségek addig tolerálhatók, amíg nem sértik mások jogait és szabadságát, semmi nem engedhető meg, ami zavarja, eloirja vagy megtiltja mások választását. Ezt a politikát Charles Taylor az „egyenlo méltóság” politikájának nevezi, mely szerint mindenki racionális cselekvőként tekinthető.

Az „egyenlo méltóság” politikája mellett Taylor megkülönbözteti a „különbségek politikáját”, amely szerint nem csupán megengedhető, hanem kívánatos az egyes tradíciók kibontakozása, ezek kitüntetett értékek tekinthetők. „A különbségek politikája az, amely a feketék, sárgák, indiánok azon követeléseihöz vezet, hogy a filmekben és színpadokon a fekete, sárga és indián szerepeket fekete, sárga és indián színészekkel játszassák. A különbségek politikája részarányos képviselést követel a különböző tradícióknak az osztályteremben és az egyetemi tanárok alkalmazásában” (Taylor, id. Fish, 1999). A „különbségek politikája” az, amit Fish eros multikulturalizmusnak nevez. Míg a butik-multikulturalista más kultúra iránt felszínes tiszteletet tanúsít, és ezt vissza is vonja, ha annak gyakorlatát irracionálisnak vagy embertelennek találja, az eros multikulturalista mély tiszteletet tanúsít minden kultúra és annak igazi lényege iránt. Az eros multikulturalista számára az elsődleges elv a tolerancia.

Fish szerint az eros multikulturalista elsődleges elvével, a toleranciával az a gond, hogy nem következetes, hiszen nem tudja, mit kellene kezdeni azzal a helyzettel, amikor az intoleranciát kellene tolerálni. Kiderül tehát, hogy az eros multikulturalizmus is csak egy mélyebb változata a butik-multikulturalizmusnak, hiszen egyik sem boldogul igazán a különbözőséggel (Fish, 1999).

Az elozokban bemutatott különféle megközelítésekből kitunik, hogy habár a fogalom megközelítése és meghatározása a különböző szerzőknél eltérő, ezek közösnek tekinthető eleme az, hogy a multikulturalizmus nem egyéb, mint egy sajátos, de nem új társadalmi helyzet újszerű megközelítése. A multikulturalizmus viszont sem Romániában, sem a közép- és kelet-európai térség országában még nem valóság. Azonban megvalósítható azzal a feltétellel, ha létrehozzák a pluralista politikai demokratizmust (Roth, 2000, 254).

Radu Neculau szerint a multikulturalizmusnak a romániai eszmék piacára való behatolása tulajdonképpen próbálkozás a nyugati diskurzushoz való csatlakozásra (Neculau, 2000, 58). Ennek a diskurzusnak a használói/képviselői két közegből érkeznek, egyrészt különböző civil társadalmi szervezetekből, akik lemondtak a radikális kommunizmusellenes diskurzusról, illetve az egyetemi környezetből. A 89-es forradalom és rendszerváltás után rövid idővel a kommunistaellenes retorika veszíteni kezdett hitelességéből, hiszen fogalmilag nem biztosított elég teret a kritikai szellem kibontakozására, ugyanakkor tartalmilag túlságosan is úggá vált. Az értelmiség korán rádöbrent, hogy a kommunizmusellenesség minden egyéb jellegű intoleranciát, agresszív nacionalizmust, rasszizmust, szexizmust, antiszemitizmust, vallási fundamentalizmust képes elkendőzni (Neculau, 2000, 60). A multikulturalizmus tehát egy olyan beszédmódot és percepciót nyújtott az elit számára, amely fogalmilag az elobb említetteket is lefedte. A multikulturalizmus nyelvezete viszont természeténél fogva képtelen a kommunizmus kritikájára, hiszen nem is ezzel a céllal kreálták, viszont annál keményebb kritikával illeti a nacionalizmust, xenofóbiát, rasszizmust és egyéb jelenségeket.

Radu Neculau a romániai multikulturalista diskurzus sajátosságaira is felhívja a figyelmet. Ezt egy konkrét esemény kapcsán mutatja be, és pedig Tiberiu Tudor, a „Forumul Civic-National Român” (Nemzeti Román Civil Fórum) elnökének a Szabad Európa-beli interjújában (Neculau, 2000, 70). Az előbbieken megnevezett civil fórum az egyéni és nemzeti jogok védelméért száll síkra, de felhívja a figyelmet az etnikai alapon szerveződő oktatás veszélyeire. A romániai oktatás nemzeti elven való szétbomlasztása ellen javasolja Tiberiu Tudor a multikulturális egyetemi szerkezetet. Ennek a véleménynek szellemében tehát a multikulturalizmus tulajdonképpen eltolódik a monokulturalizmus irányába, valójában nem egyéb, mint a többség kulturális hatalmának a megerősítése és a magyar elkülönülés elfojtása egy nyugati diskurzus elsajátításával (Neculau, 2000, 70).

Az elismerés politikája helyett a romániai „eredeti” multikulturalizmus tehát sokkal inkább a kisebbségi nemzeti törekvések visszaszorításának politikáját jelenti (Horváth, 1999, 10).

Mielőtt az egyetem multikulturális szelleméről és az erről szóló vitákról írnék, röviden szeretném bemutatni az intézmény történetét, hiszen kialakulása, időbeni névváltozásai hűen tükrözik az egyetemről, mint oktatási intézményről való percepciót.

Az egyetemet 1872-ben, a kiegyezés után alapították. 1879-ben a Ferenc József Tudományegyetem nevet kapta, e néven működött 1919-ig, amikor Erdély Romániával való egyesülésének következményeként Szegedre költözött, és a kolozsvári egyetem jogutódjaként ott működött tovább. Kolozsváron hivatalosan egy új egyetem kezdte el működését, az „Universitatea Româna a Daciei Superioare”, amely 1927-ben az „Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj” nevet vette fel. Amásodik bécsi döntés után a „magyar egyetem” – a Ferenc József jogutódja – visszaköltözött Kolozsvárra, a román nyelvű Regele Ferdinand pedig Nagyszebenbe és Temesvárra. 1944-ben a magyar egyetem helyben maradásáról született döntés és elkezdődtek az egyeztetések a román egyetem visszatéréséről. Megalakult a magyar nyelvű Bolyai és a román nyelvű Babes, a két intézményt 1959-ben „Babes-Bolyai Tudományegyetem” név alatt egyesítették, ezt a nevet viselte a 80-as évek közepéig, amióta a hivatalos okiratok úgy hivatkoznak rá, mint „Universitatea din Cluj”. Az 1989-es rendszerváltás után visszatért a Babes-Bolyai névhez, habár voltak arra vonatkozó javaslatok, hogy a román intézmény kezdeti nevéhez, vagyis az „Universitatea Daciei Superioare”-hoz térjenek vissza (Magyari-Vincze, 1997, 223).

Azért tartottam fontosnak az egyetem rövid történetének bemutatását, mert történelme és különösen a névváltozásokkal kapcsolatos momentumok arra utalnak, hogy az intézményt mindig nemzeti alapon határozták meg, percepciói mindig egy „nemzeti intézményt” ábrázoltak és az monokulturálisként kezelték.

Az egyetemi eszme egyébként Erdélyben generációkon áthúzódó küzdotere a román és a magyar elit társadalomszervező mechanizmusainak, részeként a tágabb modernizációs törekvéseknek. Az egyetemről való mindenkori és mindenki általi diskurzus nemzeti terminológiákban jelenik meg: a román elit számára ez a „nemzeti művelődés szent helye”, az „egyesülés szimbóluma”, „a román akarat, harc és eszmény szellemi vára”. A romániai magyar elit számára pedig „nemzeti ébredés”, „hegyen épített világító város”, „folytonosság”, „a megmaradás biztosítója”, „az autonóm fejlődés garanciája” (Magyari-Vincze, 1997: 262). Ebben az egymással versengő diskurzus mezőben a többség mindig valamit megvonva bizonyította a kisebbséggel szembeni dominanciáját, a kisebbség pedig minden alkalommal a visszavágásra várva túlélésre rendezkedett be, függetlenül attól, ki, mikor, milyen pozícióban volt.

Az egyetem jelenlegi (2000 júniusában megszavazott) Chartája tartalmazza azt a kitéletet, mely szerint az intézmény önmagát multikulturális egyetemenként definiálja. „3.6 paragrafus: A Babes-Bolyai Tudományegyetem multikulturális intézmény. Az oktatás lehetőségének szempontjából egyenlő jogokat biztosít a román, magyar, német és más világnyelvet beszélők számára, biztosítva a kultúrák közötti interakciót.”

Az általam tárgyalt kérdés – a Babes-Bolyai Tudományegyetem, mint multikulturális oktatási intézmény – két szinten közelíthető meg. A róla szóló nyilvános beszédmódban és ezek konfrontációjában, illetve a tények – értsd számok – szintjén. Nézzük meg az előbbi vonatkozást.

Akárcsak az egyetem történelme során mindvégig, az 1989-es rendszerváltás után is heves viták folytak az

egyetem kérdéséről, s ezek a viták az elozoekben vázolt nemzeti-nacionalista természetű diskurzusban történtek. A kisebbségi politikai elit (különösen az RMDSZ politikusai) számára az egyik legpregnansabban megjelenő követelés az önálló, államilag finanszírozott magyar egyetem, amelyet az akkori többségi elit határozottan visszautasított. Erre a vitára lehetséges válaszként jelenik meg a kolozsvári egyetem deklarált és hivatalosan felvállalt multikulturális jellege. Ez csupán nyelvi-lingvisztikai fordulat, a megoldás viszont egyik felet sem elégítette ki teljesen, a magyar kisebbségi elit ezt úgy élte meg, mint saját intézményépítési tervéről való lemondást.

Az egyetem a deklarált multikulturalizmus jegyében évente jelentős számú magyar, német és roma helyet hirdet meg (számok tekintetében lásd Roth, 2000, 263), az utóbbi években egyre több olyan szakon is, ahol mostanáig évekre visszamenőleg nem volt kisebbségi nyelvű oktatás. Itt elsősorban a magyar nyelven történő közgazdász és jogászképzésre gondolok, illetve a tavalyi év folyamán beindult egy német nyelvű filozófia-szociológia szak.

Az, amit az utóbbi években a Babes-Bolyai Tudományegyetemen a multikulturalizmus jegyében kiépítettek, bár a törekvések számottevőek, mégsem érte még el igazi célját. Ha a Fish által felállított fogalmi keretben szeretném meghatározni a jelenlegi helyzetet, akkor azt mondanám, hogy az egyetem mai állapotára sokkal inkább a butik-multikulturalista jelző illik, de semmiképpen sem az eros multikulturalizmus.

A különböző oktatási vonalak esetében távolról sem érvényesül az egyenlőség és egyenjogúság demokratikus elve, inkább egy etnokratikus szupremáció, a többségi nemzet uralma a kisebbségi fölött figyelhető meg (Roth, 2000, 268). A különböző oktatási vonalak (román, magyar, német) nem rendelkeznek működési autonómiával, s így, mivel a román etnikum döntő többségben van, tulajdonképpen bármi eldönthető a kisebbségi vonalak beleegyezése nélkül is. Beleértve akár az illető vonalak megszüntetését is. Az egyetemi szenátusban az arányok a különböző vonalak részarányát tükrözik, emiatt ennek 70%-a a román vonal képviselője. Ezzel párhuzamosan a kisebbségeknek nincs semmiféle jogilag rögzített autonóm döntéshozó szerve. A kisebbségi vezető ebben a szervezeti modellben mindig csak második ember lehet (pro-reaktor, pro-dékan, prefektus helyettes) és ennek nem képességbeli, hanem nemzeti-etnikai oka van.

Tulajdonképpen a magyar oktatásnak a kolozsvári egyetemen belül saját teret kell „visszahódítania”. A kisebbségi vonalnak a „lemásolás” logikája határozza meg az építkezési technikáit, hiszen az intézmény a kisebbségi nyelven folyó oktatás számára nem biztosít formális tanrendkészítő autonómiát. Emiatt az oktatók nem oktathatnak saját felkészültségüknek megfelelő tantárgyat, csupán akkor, ha ennek a román vonalon is van megfelelője (szakember, aki tanítson, létezik hasonló tantárgy). A magyar vonal oktatóinak a román szakemberek által, az ő felkészültségük függvényében kidolgozott programokban és tanrendben kell gondolkodniuk, azt kell lemásolni, lefedni saját tanerővel, majd ezt az állapotot fenntartani a diákszám folyamatos kiharcolásával. Ebben a logikában annak a magyar vagy német szakembernek, akinek felkészültség szempontjából a román vonalon nincs megfelelője, egyetlen járható útja, hogy a román vonalon is tanítsa a saját szakosításának megfelelő tantárgyat.

Véleményem szerint a multikulturalizmus eszméje nem csupán a döntéshozatalban, hanem az egyetemi belső nyilvánosságban sem jelenik meg. Arra az egyszerű tényre gondolok, hogy a szimbolikus mezőben a kisebbségi nyelvek és szimbólumok egyáltalán nem jelennek meg. A különböző termek, irodák, hivatalok neve csak románul van kiírva és nincs az ott tanuló kisebbségi diákok nyelvén. Minden hivatalos nyilatkozat, kiírás csupán román nyelven történik, az adminisztráció nyelve kizárólag román. S ez olyan hivatalos okiratokra is jellemző, amelyek az egyetem belső adminisztrációjában használatosak, mint tanulmányi szerződés és egyebek.

A leírtakkal kapcsolatos konklúzióm az, hogy a multikulturalizmusról szóló elméletek segítségével nem lehet azt a situációt leírni, amit a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem ma jelent. Ilyen feltételek mellett, minden ilyen jellegű törekvés ellenére, véleményem szerint az egyetem nem nevezhető multikulturálisnak és többnyelvűnek.

Irodalom

- Stanley Fish (1999): *Butik-multikulturalizmus, avagy miért képtelenek a liberálisok a gyűlölet beszédéről gondolkodni* in. *Lettre International*, 1999/2, <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre31/fish>
- Horváth István, (1999): *Multiculturalism in Romania: Alternative or Evasion?* in *Reflections on differences*, coord. Irina Culic, Horváth István, Cristian Stan, Cluj, Limes Publishing house, pp.1–11.
- Will Kymlicka (1995): *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford, Clarendon Press.
- Magyari-Vincze Eniko (1997): *Antropologia politicii identitare nationaliste*, Cluj-Napoca, Efes.
- Magyari-Vincze Eniko (1997/2): *Kísérletek kulturális elemzésre / Experimente în cercetarea culturala / Experiments in cultural analysis*, Cluj-Napoca, Editura Fundatiei pentru Studii Europene.
- Radu Neculau (2000): *Multiculturalism, anticomunism, nationalism*, in. *Altera 13, Multiculturalism / Interculturalism*, pp.47–74.
- Péter László, (1999): *Multiculturalism: Functions and disfunctions A few Consideration on the term*. in *Reflections on differences*, coord. Irina Culic, Horváth István, Cristian Stan, Cluj, Limes Publishing house, pp.13–22.
- Joseph Raz (2000): *Multiculturalismul: o perspectiva liberala* in. *Altera 13, Multiculturalism / Interculturalism*, pp. 5–22.
- Roth Endre (2000): *Demokratizmus vagy nacionalizmus?*, Marosvásárhely, Pro Európa.
- Salat Levente (2000): *Puncte de vedere la interpretarea multiculturalismului în România*, in. *Altera 13, Multiculturalism / Interculturalism*, pp. 23–46.
- The Charter of the Babes-Bolyai University, 2000, Cluj-Napoca.